

चेपाड जाति र यिनका सांस्कृतिक परम्पराहरू

ढाकाराम सापकोटा (पीएच.डी.)

उप-प्राध्यापक

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस इतिहास विभाग

Email: dhakaramsapkota13@gmail.com

Doi: <https://doi.org/10.3126/hisan.v9i1.64034>

सारसंक्षेप

नेपालमा रहेका विभिन्न जातजातिहरूमध्ये चेपाड जाति पनि एक हो । लेखमा नेपालका केही निश्चित क्षेत्रमा बसोबास गर्ने सिमान्तकृत समूहअन्तर्गत रहेको चेपाड जातिको सांस्कृतिक अवस्थाका बारेमा अध्ययन गरिएको छ । यो जाति निकै लामो समयसम्म राजनीतिक, शैक्षिक, आर्थिकलगायतका विभिन्न स्वरूपमा पिछ्छाडिएको अवस्थामा रहेको थियो । प्रकृतिपूजन दृष्टि, संयुक्त परिवारको सामाजिक संरचना, आदिम प्रकारको चालचलन आदि यस जातिका मुख्य विशेषता हुन् । वर्तमान समयमा भने चेपाड जातिको यस मौलिक पहिचानमा धेरै परिवर्तन आएको छ । समयक्रमसँगै अन्य जाति र समुदायसँगको सम्पर्कले कति कुरा उनीहरूबाट सिकदै आएका भए तापनि सांस्कृतिक परम्पराहरू सम्पन्न गर्ने सवालमा केही मौलिक संस्कारहरूलाई निरन्तरता दिंदै आएका छन् । लेखमा द्वितीय स्रोतका आधारमा समाजशास्त्रीय सिद्धान्तमा केन्द्रीत भई अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनका क्रममा चेपाड जातिमा वर्तमान समयमा प्रसस्त परिवर्तनहरू आउदै गएको देखिएको छ । चेपाड जातिको सांस्कृतिक अवस्थाको जानकारीसँगै जातीय परिचय गराउनु प्रस्तुत लेखको उद्देश्य रहेको छ ।

शब्दकुञ्जी : जातजाति, संस्कार, आदिवासी, सिमान्तकृत र पहिचान ।

पृष्ठभूमि

नेपाल भौगोलिक तथा प्राकृतिक विविधतायुक्त बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक, बहुधार्मिक तथा बहुभाषिक देश हो । हिमालयको दक्षिण पार्श्वको पहाडी भू-भागमा बसोबास गर्ने सर्वाधिक प्राचीन जातिमध्ये किरात पनि एक थिए । प्राचीन हिन्दु वाङ्मयमा किरातहरूका सम्बन्धमा स्पष्ट उल्लेख गरेको पाइन्छ । भाषावंशावलीले लिच्छवी शासनपूर्व नेपालमा उनान्तीस जना किरात राजाहरूले शासन गरेको उल्लेख गरेको छ । यिनै प्राचीन किरात जातिका शाखा सन्तानमध्येको एक हो चेपाड । यस चेपाड जातिको बसोबास महाभारत पर्वत श्रृङ्खलाको तल्लो कछाड क्षेत्र विशेष गरेर धादिङ जिल्लाको पश्चिम क्षेत्र, मकवानपुर जिल्लाको दक्षिण पश्चिम, गोरखा जिल्लाको पूर्वका केही क्षेत्र र चितवन जिल्लाको उतरपूर्वी क्षेत्रमा रहेको छ । यी सबै क्षेत्र महाभारत पर्वत श्रृङ्खलाको दुबैतर्फ वा यसका शाखा पहाडहरूमा दुईहजारदेखि चारसय फिट उचाइका क्षेत्रमा चेपाडहरूको सबैभन्दा ठूलो वस्ती रहेको छ । चेपाड जातिको प्राचीन बासस्थानका बारेमा वी.एच.हडसनले सन् १८४८ मा प्रकाशित गरेको चेपाड र कुसुण्डा शीर्षकको लेखमा 'राप्ती उपत्यका पूर्वको बन्जर, दुङ्ग्यान, भिरालो क्षेत्रमा जङ्गलभित्र अनकन्टार स्थानमा चेपाडहरू बासोबास गर्दछन्' भनी उल्लेख गरेका छन् ।

चेपाड जातिका मानिसहरू आजभन्दा १२० वर्ष अगाडिसम्म जङ्गल र गुफामा बस्थे । भण्डै एक शताब्दी अधिसम्म धनुषकाँड भिरेर जङ्गल-जङ्गल चाहादै शिकारी वा घुमन्ते जीवन बिताउँदै हिंड्ने गर्दथे । यो जाति अति सिमान्तकृत र नेपालका आदिवासी जनजातिहरूमध्येको एक पङ्तिभित्र पर्दछ (नेपाल परिचय, २०७८ : १९७) । जङ्गली अवस्थामा रहेका बेला जङ्गलमा उपलब्ध हुने मुख्यगरी शिकार र कन्दमूल नै

उनीहरूको आहार थियो । यो जातिले बिताउदै आएको भन्दा बाहिरी वातावरण, समाजसँगको देखासिकी र सम्पर्कपछि मात्र खेतीपातीको सुरुवात गरेका हुन् । केही लेखकले चेपाडहरूले खेति गर्न थालेको एक शताब्दी या सोभन्दा केही बढी भयो भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । करिव १२० वर्षअघि नेपाल आएका हड्सनले उनीहरूको जीवनशैलीका बारेमा

‘यिनीहरू (चेपाड र कुसुण्डा) जोत्न र बुन्न जान्दैनन् । तिनीहरू कर पनि तिर्दैनन् । संप्रभुत्ता स्वीकार गर्दैनन् । जङ्गली कन्दमुल शिकारबाट जीवन निर्वाह गर्दछन् । राजालाई आवाद क्षेत्रको स्वामी सम्झन्छन्... तिनीहरू धनुकाँड बोकेर जङ्गल घुम्छन् । तिनीहरूसँग आधुनिक हतियार पनि छैनन् । शिकारको सुविधाअनुसार यताउता घुमिरहन्छन् । तिनीहरू प्राकृतिक अवस्थामा छन् भनी ठाने हुन्छ’ (ई. १८४८ : ३) भनी उल्लेख गरेका छन् ।

मानव विकासको क्रमलाई हेर्ने हो भने मानव जाति कुनै कालखण्डमा सबै जङ्गली अवस्थामा थिए । सिङ्गो मानव समूदायले विभिन्न चरणहरू पार गर्दै आएको हो । तर समयको परिवर्तनसँगै अन्य जातजातिहरूले आफूलाई त्यसैअनुसार परिवर्तन गर्दै लगेका भए तापनि चेपाड समूदायले त्यसखालको चरणपार गर्ने क्रममा निकै पछि परेको पाइन्छ । नेपालका सूचीकृत आदिवासी जनजातिअर्न्तगत पर्ने यो जाजि अति सिमान्तकृत अवस्थामा समेत रहेको पाइन्छ । मानव विकासको निकै लामो इतिहास रहेको छ । जतिबेलादेखि नेपालको भूमिमा मानवको बस्ती सुरुवात भयो, त्यो समयदेखि नै परापूर्वकालको इतिहास खोज्न थालिएको हो । किरातसँग जोडिएको यो चेपाड जातिको उत्पत्ति दोलखा जिल्लाको सुनाथली र त्यसको आसपासको क्षेत्रमा भएको र त्यहीँबाट विभिन्न स्थानमा फैलिएका थिए (ढुङ्गेल, २०५१ : ७) । चेपाडहरू आफूलाई रामायणकालीन रामका छोरा लवका (लोहरी) सन्तान मान्दछन् । भगवान रामचन्द्रका दुई छोरा लव अर्थात् लोहरी र कुश अर्थात् कुशरीमध्ये लोहरीका सन्तान चेपाड र कुशरीका सन्तान कुसुण्डा हुन् भनी आफूलाई चिनाउने गर्दछन् (गुरुङ, ई.१९९५ : १०-११) । यस सम्बन्धमा अर्को एउटा प्रचलित लोककिम्बदन्ति पनि रहेको छ जसअनुसार रामायणकालमा सिताजी वनबास जाँदा वाल्मीकि आश्रममा बसेकी थिइन् । उनको लोहरी नाम गरेको छोरो थियो । त्यसलाई कोक्रामा राखेर बराबर काम गर्न जान्थिन् । एक दिन सधैँजस्तै छोरोलाई कोक्रामा राखेर खोलामा लुगा धुन गएका बेला केही बाँदरहरूले उनको अगाडि आफ्नो बच्चासँग खेल थालेछन् । त्यो देखेर सीताजीलाई डाहा लाग्यो र आफ्नो कुटीमा गएर छोरो लोहरीलाई कोक्रोवाट भिकेर ल्याई बाँदरहरूलाई इच्छाउँदै खेल थालिन् । ठीक त्यही बेला उता ऋषि वाल्मीकि कुटीबाट बाहिर निस्केर हेर्दा कोक्रामा बालकलाई नदेखि बडो छुटपटीन थालेछन् । कतै खोज्दा पनि नभेटेपछि बालकलाई कुनै जङ्गली जनावरले लगेको भन्ने अनुमान गरेछन् । नदीबाट सीता फर्केर आउदा छोरो नदेख्दा दुःख मान्ने छिन् भनेर आफ्नो तपोबलले कुशबाट बालक बनाई कोक्रामा जस्ताको तस्तै पारेर सुताइदिएछन् । जब सीता छोरो लिएर फर्किन् तब सबै कुरा खुल्यो । एकपटक बनाई सकेको बालकलाई फ्याक्नु पनि भएन । ऋषिको आज्ञामुताविक सीताले दुबै बालकलाई स्याहार गर्न थालिन् । कुशबाट बनेको हुनाले उसको नाम कुशरी राखियो । लोहरी र कुशरी ठूला हुँदै गएपछि यी दुई शत्रु भएर एकअर्काको ज्यान ताक्ने गर्न थाले । समयक्रमसँगै यिनका सन्तान फैलिएर धेरै भए । लोहरीका सन्तान चेपाड हुन् र कुशरीका सन्तान कुसुण्डा हुन् । आज पनि कुनै कुसुण्डाले चेपाडलाई देखेमा टाढैबाट हानेर मारिदिन्छ भन्ने मान्यता रहँदै आएको छ । चेपाडहरू बस्ने क्षेत्रकै पश्चिम भागतिर कुसुण्डाहरू छन् र ती त्यस्ता डरलाग्दा हुन्छन् भन्ने धेरै चेपाडहरूको विश्वास छ (विष्ट, २०६४ : ६८-६९) । यस जातिको उत्पत्ति सम्बन्धमा पाइएको यो एउटा अर्को ऐतिहासिक किम्बदन्ति हो ।

वर्तमान समयमा सबै जातजातिको बसाइँसराई, संस्कार र संस्कृतिमा क्रमशः परिवर्तन हुँदै गइरहेको छ । विशेषतः विश्वव्यापीकरण, आधुनिकीकरण र सहरीकरणको प्रभावले मानिसका आफ्ना मूल्यमान्यता, विश्वास र आस्थामा क्रमशः परिवर्तन भइरहेको छ भने बसाइँसराई र कामको खोजीमा स्वदेशका विभिन्न क्षेत्रदेखि विदेशसम्म पुगेका कारण मानिसका चालचलनमा पनि परिवर्तन हुँदै आएको पाइन्छ । तथापी उसले

जन्मसिद्ध रूपमा प्राप्त गरेको आकृतिदेखि मनाउदै आएका चाडपर्व र संस्कृति जस्ता कुरामा कुनै न कुनै रूपमा एक जाति र अर्को जातिका बीचमा भिन्नता रहेको पइन्छ । त्यसैले उनीहरू कुन भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्छन् ? कुन भाषा बोल्छन् ? कस्ता पोशाक तथा गरगहना पहिरन्छन् ? भन्ने जस्ता कुराले एउटा जाति र अर्को जाति तथा जनजातिका कति कुरा मिल्दाजुल्दा छन् भन्ने जानकारी गराउदछ ।

चेपाड जातिको नामाकरण

वास्तवमा कसको के आधारमा जातिगत परिचय गराइयो भन्न कठिन छ । जातिको उत्पत्तिका सम्बन्धमा जनकलाल शर्माले काम, धर्म, विवाह, जन्म आदिलाई आधार मानेका छन् (२०४९ : ५७-६९) । हुन पनि जातिको उत्पत्ति सम्बन्धमा आ-आफ्नै तथ्य र आधारहरू भने अवश्य रहेका हुन्छन् । चेपाड जातिमा पनि पुराना प्रसङ्गहरू पाइन्छन् । चेपाडहरूको परम्परागत पेशा शिकार भएको हुँदा शिकारका लागि धनुष काँड बोकेर हिड्थे । त्यसक्रममा उनीहरूका साथमा कुकुर पनि हुने गर्दथ्यो । चेपाड शब्दको शाब्दिक अर्थ 'चे' र 'पाड' गरी दुई खण्डमा विभाजन गरेको पाइन्छ । चेपाड भाषाअनुसार 'चे' भनेको कुकुर र 'पाड' भनेको बाँण हो । यसरी शिकारका लागि बाँण र कुकुरसमेत प्रयोग गर्ने जाति भएकाले यिनीहरूको चेपाड नामाकरण गरिएको मानिन्छ (पाण्डेय, २०६० : ९८) । त्यसैगरी चेपाड भाषामा 'च्यो' को अर्थ 'पर्वत शिखर' र 'वाड' को अर्थ 'ढुङ्गो' भन्ने हुन्छ । पर्वतका शिखरमा वा ढुङ्गाको ओढारमा बस्ने जातिलाई च्योवाड भन्ने गरिएको र कालान्तरमा चेपाड भन्न थालिएको मानिन्छ (अधिकारी, २०४६ : ३२) ।

चेपाड जातिका केही मानिसहरूका अनुसार उनीहरू किराती अथवा राई लिम्बुवाटै उत्पत्ति भएका हुन् र दोलखाको सुनाथलीमा बस्न थालेपछि कालान्तरमा उनीहरूलाई चेपाड भन्न थालिएको हो । अर्का थरी विश्वास हुनेहरूले थामी, पहरी र चेपाडलाई एकै वंशज ठहर्‍याउछन् । पूर्व थामी, पश्चिमी चेपाड भन्ने उक्तिमा पूर्ण विश्वास जनाउछन् (थपलिया, २०४४ : २) । चेपाडहरू आफूलाई चेपाड वा 'चे' र 'वाड' अर्थात् 'चे' पहाडको चुचो वा टाकुरो र 'वाड' ढुङ्गा अथवा पहाडको टाकुरामा ढुङ्गासँगै बस्ने भएकोले "चेवाड" वाट चेपाड भएको मान्दछन् र आफ्नो उत्पत्ति नै ढुङ्गावाट भएको विश्वास गर्दछन् (राई, ई.१९८५ : १) । लेखक द्वय (गुरुड, ई.१९९५ : ६, राई, ई.१९८५ : १) ले चेपाडलाई महाभारत श्रृङ्खलाको आदिवासी र नेपालको एउटा आदिवासी समूह ठहर्‍याएका छन् । चेपाड समुदायमा 'च्यो' शब्द बढी चलनचल्तीमा रहेको पाइन्छ । उनीहरू 'च्यो' र 'स्यो' लाई आफ्ना तन्त्रमन्त्रमा पनि प्रयोग गर्दछन् । यहाँ 'च्यो' भनेको आफूहरू र 'स्यो' भनेको अन्य जातिहरू खासगरि आफूहरूलाई सताउनेलाई भन्ने गर्दछन् । उनीहरूलाई भनिने 'चेपाड', 'च्योवाड' शब्दको उनीहरूकै भाषामा फरकफरक तरिकाले अर्थ लगाउन सकिने भएकोले वास्तविकता के हो यकिन साथ भन्न गाह्रो छ । सुरुमा उनीहरूलाई चेपाड मानिन्थ्यो । वर्तमान समयमा चेपाड शब्द साधारणतया प्राचीनता वा पछ्यौटेपनसँग जोडिएको हुँदा नयाँ पुस्ताका मानिसहरू आफूहरूलाई प्रजा भन्न रुचाउछन् । जसको अर्थ हो राजाको नागरिक । प्रजा शब्दले चेपाडलाई मात्र बुझाउँदैन यसले दराई, कुमाल, माभी, कसुण्डा आदि जनजाति समूहलाई बुझाउँछ (गौतम र थापामगर, १९९४ ई : ११८) । तर जतिबेला नेपालमा सरकारले प्रजा विकास कार्यक्रम लागु गर्‍यो त्यसपछि 'प्रजा' शब्दले सामान्यतः चेपाडलाई बुझाउन थालेको पाइन्छ ।

चेपाड जातिको आफ्नै भाषा मौलिक परम्परा र जीवनशैली रहेको छ । चेपाड भाषा तिब्बती, भोट-बर्मेली भाषा समुदायभित्र पर्दछ भनी भाषाविद बल्लभमणि दाहालको भनाई पाइन्छ (लौडारी, २०४२ : १२) । चेपाडहरू भोट हिमाली परिवारको भाषा बोल्दछन् । जसले उनीहरूलाई कुमालसँग पनि होइन राई लिम्बुसँग भन्दा पनि भाषागत हेराइमा थामी, तामाड आदि भोट-हिमाली परिवारका भाषाभाषीसँग नजिक पुर्‍याउछ भनी उल्लेख गरेका छन् (थपलिया, २०४४ : १५) । यसरी हेर्दा चेपाड जातिको भाषा कुन भाषा परिवारभित्र पर्दछ भन्ने बारे एकमत रहेको पाइँदैन । तर पनि विभिन्न स्रोतहरूलाई केलाउँदा यो समुदायको भाषा भोट-बर्मेली भाषा परिवारभित्र पर्दछ । वि.सं.२०६८ सालको जनगणना अनुसार चेपाड भाषा बोल्ने मानिसको सङ्ख्या ४८,४७६ रहेको थियो (नेपाल परिचय, २०७८ : २३२) । चेपाड भाषामा एकरूपता देखिँदैन ।

बसाइँसराई र अन्य कारणले पनि यसो हुनुमा भूमिका खेलेको मान्न सकिन्छ । प्रस्तुत लेख सिमान्तकृत मानिएका जातिमध्येको एक चेपाड जातिको सांस्कृतिक संस्कारमा केन्द्रीत रहेको छ ।

चेपाड जातिको थर विभाजन

चेपाड जातिका थरहरू विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । कतिपय थरहरू पुरानो बासस्थान र पेशाको आधारमा गरिएको देखिन्छ । चेपाड जातिलाई सुनप्रजा, लाहारी प्रजा, वाइस नाल प्रजा र साधारण प्रजा गरी विभिन्न थरहरूमा विभाजन गरेको पाइन्छ । त्यसरी विभाजन गरिएको कुरालाई राममणी हुङ्गेलले चेपाडहरूको आफ्ना थरहरू रहेको र उक्त थरहरू कामको आधारमा, आफू बसेको पुख्र्यौली थलोका आधारमा, आफ्नो पुर्खाले निभाएको जिम्मेवारीका आधारमा, वैवाहिक सम्बन्धका आधारमा रहेको भन्दै चेपाडहरू पुकुन्थली र कछारे गरी दुई किसिमका हुन्छन् भनी उल्लेख गरेका छन् । यो उनीहरूको थर होइन सायद कछारमा बसोबास गर्नेलाई कछारे र अन्य पहाडमा बासोबास गर्नेलाई पुकुन्थली भनी बर्गीकरण गरिएको मानिन्छ (२०५१ : २६-३८) । डोरबहादुर विष्टले कछारे चेपाडका थर छैनन् । यिनीहरू आफूलाई सुन प्रजा मात्र भन्दछन् । त्यस्तै पुकुन्थलीहरू आफूलाई प्रजा भन्ने गर्छन् । पुकुन्थलीहरूको जारंगे, भारा, रुम, प्रोशो, बरे, साउने, जुडरांगे, ज्यामरांगे, रिडबांगे, पोदबांगे, बाडरांगे, रुपकोटे, नाइके आदि थर पनि हुन्छन् (२०६४ : ६९-७०) भनी उल्लेख गरेका छन् ।

विभिन्न लेखहरूले फरक-फरक खालको तर्क प्रस्तुत गरेको भए तापनि यी जनजातिहरू आफूलाई फुकुन्थली र कछारे भनी दुई वर्गमा विभाजन गर्न सजिलो मान्दछन् । फुकुन्थली कछारे भन्दा केही विकसित मानिन्छ किनकी फुकुन्थली कृषि तथा पशुपालन व्यवसायतर्फ चाँडै सङ्लग्न हुन थालेका थिए भने कछारे खेतीपातीमा त्यति धेरै सङ्लग्न भएका थिएनन् । चेपाडका कुल, नाम वा थरहरूमा दर्सिराडग (सालको फेदबाट उब्जिएको) गाल्साराड (कालीमाटीबाट) उब्जिएको भन्ने हुन्छ । यिनीहरूले धेरै समय शिकारी अवस्थामा दिन गुजारेर जङ्गली कन्दमुलमा आफूलाई सुरक्षित राखे । जङ्गली जनावरको शिकार तथा माछा मार्ने पुख्र्यौली कार्यमा समेत उनीहरूको जीवन व्यतित हुने गरेको थियो । यो जाति नेपालको विकट भौगोलिक क्षेत्रहरूमा बसोबास गर्दछन् । थाकथलो छाडेर हतपत्त कतै जान चाहदैनन् । उनीहरूलाई आफू हुर्केबढेको ठाउँ नै प्यारो लाग्छ । उनीहरू मानिसको भीडभाडसँग घुलमिल हुन खासै रुचाउदैन । यद्यपि पिछ्ल्ला दिनमा विकास क्रमशः उनीहरूको ठाउँमा पुगेको हुँदा ती कुरामा परिवर्तन आउदै गएको छ ।

जनसङ्ख्या तथा फैलावट

चेपाडहरू निकै पिछ्छिएका र लोप हुने अवस्थातिर पुगेको जनजाति समूहमा पर्दछन् । वि.सं.२०६८ सालको जनगणनाअनुसार चेपाडको कुल जनसङ्ख्या २०६८७ रहेको छ जुन कुलजनसङ्ख्याको ०.२५८ प्रतिशत हुन आउछ (नेपाल परिचय, २०७८ : १९२) । सन् १९५१-५२ मा लिइएको जनगणनानुसार यस जातिको सङ्ख्या १४२६१ रहेको थियो । सन् १९६१ को जनगणनामा ९२७४ र सन् १९७१-७२ को जनगणनामा १६,००० जनसङ्ख्या रहेको थियो । जनसङ्ख्या वृद्धिसँगै बसाइँसराई हुँदै जाँदा नेपालको करिब करिब २५ जिल्ला जतिमा यो जातिको बसोबास रहन पुगेको पाइन्छ ।

शारीरिक बनावट

चेपाड जातिका मानिसहरूको आकृति तथा शारीरिक बनावट मङ्गोलियन प्रजातिका मानिसहरूसँग मिल्दो जुल्दो देखिन्छ । नेपालका मगर र राईसँग यिनीहरूको अनुहार र शारीरिक बनावट मिल्दछ भनी डोर बहादुर विष्टले उल्लेख गरेका छन् (ई.१९६७ : ९८) । सूर्यमणि अधिकारीले कसैको मगरसँग र कसैको थारुसँग अनुहार मिल्दछ भनी उल्लेख गरेका छन् (२०३४ : १०) । यिनीहरूलाई आर्यहरूका सन्तान हुन् भन्ने गरेको पनि पाइन्छ । सीताजीको सन्तानसँग यिनीहरूको कथा गासिएकाले यस भनाइसँग केही आंशीक सत्यता रहेको पाइन्छ । हुनत मङ्गोलियनको भन्दा यिनीहरूको अनुहार केही कालो हुन्छ । नेपालको पूर्वी भागका राईसँग

यिनीहरूको शारीरिक बनावट धेरै जसो मिल्दछ। नेप्टो नाक, छोटो कद, काला र चिम्से आँखा, चेप्टो अनुहार, ठूलो मुख, सानो निधार यिनीहरूको शारीरिक विशेषता हो। हेर्दा सोभ्रा, साधारण, निरास र काँतर तर बोल्दा रसिला यिनीहरूका थप विशेषता हुन्।

परिवारिक सङ्गठन

चेपाड जातिमा संयुक्त परिवार प्रथा छ। बाज्ये बज्यैदेखि बुबाआमा दाजुभाई, छोराबुहारी, भतिजाभतिजी नाति नातिना विवाह नभएका छोरी सबै एउटै परिवारमा बस्दछन् (मेचीदेखि महाकाली, २०३१ : ९८९)। छोराहरू धेरै भए मात्र छुट्टीने चलन रहेको छ। संयुक्त र एकल गरी दुवै किसिमका परिवार चेपाड जातिमा रहेको पाइन्छ। एउटैका धेरै स्वास्नी भए तिनीहरू पनि प्रायः अलग अलग बस्ने गर्दछन्। संयुक्त परिवारको मुख्य वा घरमूल बाबु वा सबैभन्दा जेठो जो छ उही हुन्छ। परिवारको लानपालन र संरक्षणको दायित्व उसैमा रहेको हुन्छ। चेपाड जातिमा बहुपत्नी प्रथा पनि प्रचलित रहेको छ। चेपाडका घरमा सौता सौताको कलह सामान्य र स्वभाविक घटना मानिन्छ। दुई जोडको पोइ भनी कुरा काट्ने र हाँसिमजामा समेत उडाउने गरिन्छ। घरज्वाइले अर्की स्वास्नी ल्याए उसले भिन्नै कटेरो बारे राख्नु पर्छ र पालनपोषण उसकै व्यक्तिगत प्रयासमा निर्भर गर्दछ। यसको अर्थ के भने मूलघरको जायजैथामा उसको कान्छी स्वास्नीको अधिकार रहँदैन। यस्तो सम्पत्तिमा सामान्यतः पुरुषको अधिकार हुँदैन स्त्री जातिले अरुलाई बकस दिन सक्छन्। आमाको दाइजो र पेवाका उत्तराधिकारी छोराछोरी दुवै हुन्छन् (ढुङ्गेल, २०५१ : २५)। चेपाड जातिमा जसरी स्त्री जातिले पेवा राख्छन् त्यसैगरी पुरुषले पनि पेवा राख्ने गरेको पाइन्छ। चेपाड परिवारमा प्रचलित संयुक्त परिवार प्रथा वर्तमान समयमा एकल परिवारमा परिणत हुँदै जान थालेको छ। अन्य समुदायको हेलमेलका साथै चेपाड युवाहरू घरभन्दा टाढा गएर काम गर्ने, सानोतिनो व्यापार गर्नेजस्ता कारणले क्रमशः परिवर्तन हुँदै आएको मानिन्छ।

आवास

चेपाड जातिका घरका आकार स-साना हुन्छन्। उनीहरूले घर बनाउदा स्थानीय तहमा पाइने ढुङ्गा, माटो, काठलाई नै प्रयोग गर्छन्। घर बनाउँदा सामुहिक रूपमा शक्ति जुटाउने गरेको पाइन्छ। एउटाको घर बनाइसकेपछि अर्कोको घर बनाउन जाने गर्छन्। घर बनाउने जस्ता काममा गाउँका सबै मिलेर बनाउने चलन रहेको छ। घर बनाउदा पाण्डे वा महापाण्डेबाट शुभसाइत निकाल्ने गरिन्छ। उनीहरू गृह निर्माणमा खर्च गर्न वा लागनी गर्न रुची लिदैनन्। चेपाडहरूको बसाई पहाडी क्षेत्रतर्फ भएको हुँदा चिसोहावा र वर्षाबाट बच्ने गरी बनाएका घरहरूमा न्यानोपनलाई महत्व दिएका हुन्छन्। यिनीहरूको सुत्ने प्रक्रिया गर्मी र जाडो मौसममा फरक फरक हुन्छ। गर्मीको समयमा पिढीमा र जाडो समयमा घरभित्र अगेनाको वरीपरी सबै परिवार लहरै सुत्छन्। चेपाडका घर मानिसका लागि मात्र बस्ने स्थान नभई कुखुरा, कुकुर, विरालो लगायतका जनावार पनि बस्ने भएको हुँदा उनीहरूका घर सफा हुँदैनन्। घर सजाउने भन्ने उनीहरूका लागि धेरै टाढाको कुरा हो तथापि दशैं, तिहार लगायतका चाडपर्व आउँदा भने घरको लिपपोत गर्ने, बाटो पर्खेरोको सरसफाई गर्ने गर्छन्।

पछिल्ला दिनमा बिगतको शैलीमा क्रमशः परिवर्तन आएको देखिन्छ। घरको सरसफाई गर्ने, रातोसेतो माटोले समयसमयमा घर लिपपोत गर्ने, घरको पालीमा दायाँवाँया कुखुरा, सुँगुर, बाखा आदिका खोर र अगाडिको पिडी मानिसले प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छन्। घरहरू ठूला बनाउने र त्यसमा पनि केही ढुङ्गाले र केही जस्तापाताले छाउने गरेको पाइन्छ। यतिबेला बनाइएका घरहरूले परम्परागत घरलाई विस्थापित गर्दै जान थालेको छ।

संस्कृति

संस्कृति मानव समाजको पहिचानको आधार हो । संस्कृति शब्द संस्कार शब्दसँग सन्निकट रहेको छ । संस्कार भन्नुको अर्थ शुद्ध वा सफा गर्नु र आन्तरिक रूपलाई देखाउनु भन्ने हुन्छ । संस्कारलाई मानव जीवनको आस्थालाई व्यक्त गर्ने, समाजलाई सभ्य, सुसंस्कृत बनाई व्यक्तिलाई समाजको योग्य अङ्ग बनाउदै उसको मोक्षसम्मका लागि आध्यात्मिक मार्ग निश्चित गर्ने व्यवहारहरूको संगालो मान्न सकिन्छ (खत्री, २०६१ : १३१) । चेपाडहरू सुरुदेखि नै प्राकृतिक पूजक र भुतप्रेत मान्ने जातिका रूपमा चिनिदै आएका छन् । कुनै पनि रोग शारीरिक कमजोरी वा प्राकृतिक विपत्ति, खरावदृष्टि, बोक्सी र भुतप्रेतका कारण हुने कुरामा उनीहरू विश्वास गर्दछन् । यस बाहेक पहाड र रुखहरूमा विभिन्न शक्तिले बास गरेको हुन्छ भन्ने विश्वासका साथ पूजा र बलि चढाएर उनीहरूसँग मैत्री सम्बन्ध कायम राख्ने गर्छन् । उनीहरू विभिन्न देवदेवता र पूर्खाका आत्माको पूजा गर्छन् ।

पुरोहित (पाँडे र महापाँडे)

समाजले विकसित गरेका सम्पूर्ण क्रियाकलाप, पद्धति, विचार तथा मान्यता आदिको समष्टि रूप नै संस्कृति हो । तिनै कुरालाई व्यवस्थित र क्रमबद्ध रूपमा अपनाउने क्रममा पुरोहितको आवश्यक पर्दछ । चेपाडहरूका आफ्नै पाँडे र महापाँडे हुन्छन् जसलाई धामी पनि भन्छन् । पुराना अनुभवी पाँडेले नयाँ पाँडे तालिम गर्छ । तर कहिलेकाही कसैकसैलाई सपनामा देवताले नै मन्त्र दिएर पाँडे बनाउछन् उसलाई तालिम लिइरहन आवश्यक पर्दैन (विष्ट, २०६४ : ७१) । ह्याङ्गो ठटाएर भुतप्रेत धपाउन सक्ने र कुलायन पूजा गर्न जान्नेलाई मात्र पाँडे भनिन्छ । महापाँडेले मरेको मानिसलाई स्वर्ग तार्न सक्छ, प्रेतात्मालाई मार्न सक्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ । पूजा गर्दा, काजक्रिया गर्दा र कोही विरामी परेमा औषधि र देवता मनाउनु पर्ने अवस्थामा पाँडेलाई लगाउँछन् । यिनीहरूको समाज पाँडे (भात्री) को ठूलो महत्व हुन्छ । यिनीहरूमा खट्गो, काल, जम्काल, महाकाल, बोक्सी, पितृ आदिको कारणले रोग लाग्छ जसलाई भाँक्रिद्वारा निको पारिन्छ भन्ने विश्वास रहेको छ । पछिल्ला दिनमा भने यो समुदायका आएको चेतना र शिक्षाका कारण परम्परागत विधिलाई कायम राख्दै आधुनिक समयमा हुने औषधिमूलो गर्न पनि थालेका छन् । सुरुमा धामी भाँक्रिलाई देखाए पनि विरामी सञ्चो नभए नजिकको स्वास्थ्य चौकिका साथै अस्पताल लाने क्रम पनि बढ्दै गएको छ । यसले चेपाडहरूको जसरी इतिहास पढ्ने गरिन्छ त्यो भन्दा धेरै फरक हुँदै आएको पाइन्छ ।

देवी देवता

मानवले पाषणकालदेखि नै प्राकृतिक शक्तिलाई आत्मसात् गर्दै, अगाडि बढ्दै आएको कुरा मानव सभ्यताको इतिहासबाट अवगत हुन्छ । त्यसरी नै मनमा लिने वा धारण गरिने कर्तव्य बोधक चेतनाको अभिव्यञ्जनालाई धर्म मानिन्छ । हाल संसारमा हिन्दू, बौद्ध, जैन, क्रिश्चियन, ईस्लाम आदि नामबाट धर्मको व्याख्या र बर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । चेपाड जातिको आफ्नो कुनै निश्चित धर्म छैन । धार्मिक अनुष्ठान ब्रत र उपवास गर्ने चलन पनि छैन । यिनीहरूले पूजा गर्ने गरेका देवदेवीहरूमा रुडग (शिकारी देवता), भुयंर (भूमिदेवता) गैडु र आइतबारे प्रमुख हुन् । तिनका छुट्टै मन्दिर मठ केही हुँदैनन् । घर नजिकैको कुनै एउटा रुखको फेदमा पूजा गर्ने गर्छन् । उनीहरूले गर्ने पूजामा काटमार हुने हुँदा धेरैजसो घरैमा गर्ने गर्छन् । नामरुड् चेपाडहरूका कुल देवता हुन् । उनका साथमा वर्षको एकपटक धनुष र कांडको पनि पूजा गरिन्छ ।

चेपाड शिकारमा निर्भर रहनु पर्ने भएकोले शिकारी देवतालाई प्रशन्न पार्ने कुरालाई कहिल्यै बिसर्दैनन् । शिकारी देवता प्रसन्न भए भने शिकार सजिलै उपलब्ध हुन्छ र अन्य अनिष्ट आइपार्ने भन्ने धारणा रहेको पाइन्छ । कुनै शुभ दिन पारेर कुखुराको बली चढाई नामरुड्को पूजा गर्दछन् । त्यसपछि शिकारीका लागि निस्कँदा शुभ हुन्छ भन्ने ठान्दछन् । शिकार प्राप्त भएपछि त्यसको मुटुको रगत पुनः नामरुड् देवतालाई चढाउनु पर्ने चलन रहेको छ (अधिकारी, २०४६ : ३७) । भयुरलाई (भूमिदेवता) अन्न र फलफूलको उत्पादन

राम्रो होस्, रोगमहामारी नलागोस् भनेर पूजा गर्ने परम्परा छ । आइतबारे देवताको पूजा कार्तिक अथवा चैत्र महिनामा गरिन्छ । चेपाडहरू आफैलाई हैजा, दादुरा आदि महामारी रोग नलागोस् भनी आइतवारको पूजा गर्छन् । यस प्रकार चेपाडहरूले आफ्नै इहलौकिक जीवनको सुख सुविधाको कामना गरेर देवदेवीको पूजा गर्दछन् । २०६२ सालमा चितवनमा भएको छैटौँ राष्ट्रिय चेपाड भेलापछि जारी गरिएको चितवन घोषणापत्र २०६२ को बुँदा नम्बर ९ मा हामी चेपाडहरूको धर्म प्रकृति धर्मलाई घोषणा गर्दछौं भनि उल्लेख छ (घोषणापत्र, २०६२ असोज ११ र १२) । चेपाड संघले त्यसखालको घोषणा गरेको भए पनि विगतदेखिको परम्परालाई पछ्याउन भने छाडेका छैनन । जुन हिन्दु धर्मसँग मिल्दोजुल्दो रहेको छ ।

खानपिन

चेपाडहरूको बसोबास हिमाली क्षेत्रका रेन्जमा हुने हुँदा सिमति जमिन र पाखो तथा खोरीयाले पर्याप्त अन्न उब्जाउन सक्दैनन । पर्वतीय पाखापखेरामा उब्जाउ हुने कोदो, मकै, सामा, कागुन, जुनेलो, मस्याङ, पिडालु, गहत, फर्सी आदि खाने गर्छन । पहाडी क्षेत्रमा धानको उत्पादन खासै नहुने भएको हुँदा भात खान चाडपर्व नै आउनु पर्दथ्यो । आफूहरूको उब्जाउबाट केही महिनामात्र खान पुग्छ । त्यस बाहे बाँकी समयको खाना गिठा, भ्याकुर, सिस्तु र अन्य कन्दमुलबाट टार्दछन । गरिवीको रेखामुनि रहेका भए पनि चाडपर्व, विहेवारी र मृत्यु संस्कारमा अन्न सडाएर जाँडरक्सी बनाउँछन् । जाड रक्सी यिनीहरू आफै बनाउछन । अन्न भित्र्याउँदा अति नै खाने, नपाएपछि (अन्न सकिएपछि) भोकै बस्ने प्रवृत्ति देखिन्छ । कुनै पर्व वा विशेष अवसरहरूमा ऋणघन गरेर भए पनि माछामासु, भात, जाँडरक्सी आदि खाने गर्छन् । पछिल्ला दिनमा आएको चेतना र खेती गर्ने शैलीमा भएको परिवर्तनका कारण खानपिनमा परिवर्तन हुँदै आएको छ । मिठोमसिनो खान चाडपर्व नै कुनैपनि अवस्था हराउदै गएको छ ।

पहिरन र आभुषण

पहिरन र आभुषण भन्ने कुरा मानिसको आयआर्जनमा बढी भर पर्ने कुरा हुन । हातमुख जोर्न समस्यासँगै आड ढाक्ने गरी कपडा लगाउन नपाउने अवस्थामा रहेको यो जातिले लुगाफाटो र आभुषणको व्यवस्था गर्न सक्ने कुरै भएन । तथापि कुनै किसिमले लाज छोप्नु मावनको वाध्यता पनि हो । उमेर पुगेका चेपाड परिवारका सदस्यहरू जेनेतेन लाज छोप्ने गर्छन् । पुरुषले कछाड तथा कपडा बेर्ने र महिलाले साडी चोलो र मजेत्रो ओड्ने गर्छन् भने बालबच्चाहरू प्रायः नाङ्गै हुने गर्दछन् । नयाँ लुगा लगाउने शोख यो जातिमा त्यति देखिदैन । चाडपर्वमा नाच्दा गाउदा लोग्ने मानिसले टाउकोमा टोपी जस्तो गरी मयुरको प्वाख लगाउछन खुट्टामा रुमाल बाध्ने गर्छन । आइमाईले फलामे सिक्रि गहनाको रूपमा प्रयोग गरेका हुन्छन भने कपडामा घाँघर वा बाकेटे चोलो पनि भेटिन्छन (मेचिकाली, २०३१ : ९८९) । समयको परिवर्तनसँगै यस समुदायमा आएको चेतनाले गर्दा पछिल्लो समय पुरुषहरूले कमिज, इष्टकोट, टोपी, पाइन्ट, टी-सर्ट लगाउने गर्छन् । महिलाले साडी, चोलो, व्लाउज, पेटीकोट, कानमा मुन्त्री, हातमा चुरी, पोते लगाउने श्रृङ्गारका लागि काँटा, टीका, गाजलगायतका सामाग्री लगाउन थालेका छन् । चप्पल, जुता भन्ने सुनेका तर जीवनमा कहिल्यै नलगाएका बुढापाका अझ पनि भेट्न सकिन्छ तर तिनैका सन्तान नयाँनयाँ डिजाइनका जुता चप्पल लगाउने गर्छन् । तिनैको प्रभाव यतिबेला पाका उमेरका अग्रजमा पनि देखिन्छ ।

चेपाड जातिले मनाउने चाडपर्वहरू

जुनसुकै जाति वर्ग र समुदायका आ-आफ्ना चाडपर्व हुन्छन् । जसलाई अग्रजहरूले मान्दै र निरन्तरता दिदै आएका हुन्छन् । नेपाली समाजमा अनकौँ चाडपर्व मनाइन्छ । त्यसमध्ये कति राष्ट्रिय पर्वको रूपमा र कति क्षेत्रिय र जातिय हिसाबले मनाउँदै आएको पाइन्छ । चेपाड जातिले दशै, तिहार, माघे संक्रान्ति र साउने संक्रान्ति निकै रमाइलोसँग मनाउने गर्छन् । यी चाडहरू धार्मिक भावनाले भन्दा पनि खाने पिउने

हिसावले मनाएको देखिन्छ । यो जातिमा धार्मिक अनुष्ठान ब्रत र उपवास गर्ने प्रचलन पनि छैन । चेपाड समाजमा प्रचलित प्रमुख चाडपर्वहरू यस प्रकारका छन् :

चण्डिपूर्णिमा

प्रत्येक वर्ष बैशाख शुक्लपूर्णिमा जुन चण्डिपूर्णिमाका नामले प्रसिद्ध छ । चेपाडहरू त्यसदिन गोठमा कुखुरा काटेर भोग दिने गर्छन् । चण्डीपूर्णिमाका लागि भनेर कुखुराले चल्ला कोरलेपछि जव तीनै चल्लाहरू भाले पोथी छुट्टिन्छन त्यसपछि भालेलाई चण्डिपूर्णिमाका लागि भनेर एक प्रकारले भाकल गर्ने गर्छन् । यसरी भाकल गरेपछि चिल, स्याल, बिरालो लगायतका जनवारबाट पनि जोगिन्छ भन्ने भनाई छ । त्यही कुखुरा काटेर यस दिन भोज खाने गर्छन् । भोजमा चेलीबेटीसमेत बोलाउने चलन छ ।

साउने सङ्क्रान्ति

साउन महिना अन्न भित्रिने समय भएको हुँदा खुशी हुन्छन । हुन पनि मकै, कागुनु आदि पाकन सुरु हुने हुँदा अनिकालबाट बाँचियो भन्ने खुशियालीका साथ साउने संक्रान्ति मान्दछन् । अतः यस पर्वलाई अनिकाल भगाउने र सहकाल ल्याउने पर्वको रूपमा पनि हेरिन्छ । यस अवसरमा इष्टमित्र र चेलीबेटी जोरिएर सेलरोटी पकाउनुका साथै कुखुरा, बाखा, सँगुर आदि काटेर जाँड, रक्सीका खादै रमाइलोसँग मनाउँछन । चेपाड समुदायका अधिकांश मानिस फागुनदेखि असारसम्म भोकमरीमा पर्छन् । बिहान बेलुकाको छाक टार्न कन्दमूलमा आश्रित हुन बाध्य हुन्छन् । त्यसैले अनिकालका दिनहरू र सहकालका दिनहरूको आगमन सुरुवात भएको रूपमा साउने संक्रान्तिलाई मनाउने गरेको पाइन्छ ।

न्वागी (छनम्)

प्रतिवर्ष भाद्रशुक्ल पूर्णिमाका दिन चेपाड समुदायमा न्वागी पर्व पर्दछ । यस बखतसम्म प्रायः खेती पाकेर घरमा भित्राइ सकिएको हुन्छ । यस दिन भूमिपूजा गरी आफ्ना पितृहरूलाई नयाँ खेतीको उब्जनी चढाएपछि आफूले खाने गर्दछन् । यस अवसरमा कसैले आफ्नै घरमा र कसैले स्थानीय पुरोहित पाण्डेको घरमा आ-आफ्नो घरबाट अन्न, फलफूल, जाँड, रक्सी आदि लैजान्छन् । साथै पाँडेले पनि ढ्याङ्गो ठोकी रातभर पितृ फलाकदै बोलाएर नयाँअन्न अर्पण गराउने कार्य तान्त्रिक पद्धतिद्वारा गर्दछन् । यो पर्व उनीहरूले निकै रमाइलोसँग मनाउँछन् ।

दशैं

दशैं राष्ट्रिय पर्व भएको हुँदा सिङ्गो मुलुक नै पर्वमय बन्दै जान्छ । पहाडमा गोरेटो वाटो हुने भए पनि दशैंताका गाउँका सबै जम्मा भएर वर्षाका समयदेखि बनेको भ्वाडीलाई काटेर सफासुगंध वनाउँछन । त्यो वातावरणले गाउँलाई नै उमङ्ग बनाउँदै जान्छ । यो सबै कार्यमा चेपाड समुदाय सक्रिय भएर लाग्छन् । दशैंको पहिलो दिन घटस्थापनाका दिन जमरा राख्छन् । अष्टमी र नवमीका दिन भोग दिने चलन छ । उक्त दिनमा दाजुभाई जम्मा भएर देवीको पूजा (कुखुरा, हाँस, पाठा आदि बली दिएर) गर्नुका साथै मासु, जाडरक्सी, रोटी, फलफूल आदि खाने र टीकाको दिनमा मान्यजनको हातबाट टीका लगाउने, आशिष लिने, पिङ्गु खेल्ने आदि गर्दछन् । यस अवसरमा छोरीज्वाईआउनु अनिवार्य मानिन्छ । टीका दशमीदेखि पूर्णिमासम्म लगाउने चलन चेपाड समुदायमा पाइन्छ । दशैं मनाउने क्रममा मनोरञ्जनका लागि नाच्ने र केटाकेटी मिलेर दोहरी गित गाउने चलन पनि रहेको छ ।

तिहार

दशैं जस्तै तिहार पनि राष्ट्रिय पर्व हो । दशैंदेखि नै बाहिरी वातावरण पनि चाडपर्वमयी बनेको हुँदा तिहारलाई निकै रमाइलो पर्वका रूपमा मानिन्छ । तिहारका अवसरमा विशेष गरी औंसीका दिनमा गाई पूजा गर्ने, पशुहरूलाई कुँडो, पिठो आदि खान दिने, साँभमा दिपावली गर्छन् । यद्यपि दिपावली भनेर जताततै दिप

बाल्न नसक्ने भएको हुँदा आगो बालेर उज्यालो बनाउछन् । मादल बजाउँदै देउसी भैलो खेल्छन् । टीकाको दिन दिदी बहिनीले दाजुभाईलाई टीका लगाउने, दीर्घायुको कामना गर्ने, जाँडरक्सी रोटी आदि खाने र खुवाउने गर्छन् । आफ्नो औकात र क्षमताअनुसार यो चाड रमाइलोसँग मनाउँछन् । चिउरीका वियाबाट बनाइएका कौडा खेल्छन् । पछिल्ला दिनमा भने मोवाइलबाट देउसी भैलीका गित बजाउने र नाच्ने गर्छन् भने कौडाका ठाउँमा तास खेल्ने गर्छन् ।

माघे संक्रान्ति

माघमा प्रायःजाडो बढ्ने, कपडाको कमी हुने हुनाले उनीहरू जाडोले निकै सताइन्छन् । साउनमा पाकेर थन्क्याइएको अन्नपात पनि सकिँदै गएर भोकमरीले सताउने अवस्थामा पुगेका हुन्छन् । अब भोकमरीले मर्नु पर्ने हो कि नयाँ अन्न आउने बेलासम्म प्राण धान्न सकिने हो होइन, फेरि भेट हुने हो होइन भनेर दाजुभाई दिदीबहिनीहरू जम्मा भएर माघे संक्रान्तिलाई रमाइलोसँग मनाउछन् । यद्यपि यसलाई दुःख निम्त्याउने संक्रान्तिको रूपमा लिइन्छ । तैपनि इष्टमित्र भेलाभई जाँड, रक्सी, रोटी, माछा, मासु, तरुल आदि खाएर यो पर्व मान्दछन् । यसरी चेपाड समुदायमा प्रचलित चाडपर्व मनाउने शैलीलाई हेर्दा आर्थिक विपन्नताभित्र रहेर पनि विशेष पर्व संस्कार आदिका बेला दिल नखुम्च्याई माछा, मासु, जाँड, रक्सी, रोटी आदिका साथ मनाउने शैली रहेको देखिन्छ । वास्तवमा आफ्नो पुरानो संस्कृतिलाई अँगाल्दै आउने नेपालीहरूमध्ये यिनीहरू पनि पर्दछन् । यिनीहरूका मौलिक संस्कृतिलाई बचाउनु आवश्यक छ ।

गीत, नृत्य र मनोरञ्जन

मानिसको जीवनका सुख र दुःख गरी दुई पाटा रहेको हुन्छ । सुख दुःख सधैं एकनासले अघि बढ्दैन । दुःखीलाई पनि समयअनुसार खुशी पर्ने समय आउँछ । सधैंभरी दुःखमा रहेको मानिसलाई सानो कुराले पनि खुशी दिन्छ । अझ परम्परागत रूपमा रहेका चाडवर्ष मनाउँदा होस वा जन्म, विवाहजस्ता सामाजिक काम गर्दा मनोरञ्जनका लागि मादल बजाउँदै गीत गाउने नाच्ने गर्दछन् । दशैं, तिहारजस्ता चाडपर्वमा मादल बजाएर त्यसैका तालमा नाच्दै रमाइलो गर्छन् । त्यस बाहेक मेलापात, दाउराघास गर्न जाँदा मनोरञ्जनात्मक किसिमले गीत गाउछन् । कतिपय अवस्थामा केटाकेटी दोहरी गितसमेत गाउने गर्छन् । गरिवीका कारण रेडियो, टिभीलगायतका मनोरञ्जनका साधन किन्ने सार्मथ्य नभएको हुँदा आफूआफूले गीत गाउने र त्यसअनुसारका साधनहरू बजाउने गर्दछन् । बाँसको बासुरी, मादल र ढ्याङ्ग्रो ट्वाकट्वाक बजाएको आवाज निरन्तर सुनी रहन पाइन्छ । पछिल्ला दिनमा भने यी कुरामा परिवर्तन आएको छ । रेडियो सुन्ने, टेलिभिजन हेर्ने बेलासम्मका युवायुती चलचित्र हेर्न शहर जाने गर्न थालेका छन् । समय समयमा मनाउने चाडपर्वमा आधुनिक शैलीलाई पछ्याउँदै जान थालेका छन् । आफ्नै संस्कृतिअनुसारको तालमा नाच्ने चेपाड समुदायका युवा-युवतीहरू पछिल्ला दिनमा नयाँ किसिमका बाजाहरूसँगै अन्य भाषाका गीततर्फ आकर्षित देखिन्छन् । अगाडिको पुस्ता पछिल्ला पुस्ताले गाएका गित र नाचेको नाचलाई खुशी र रमाइलोका साथ हेर्ने गर्न थालेका छन् ।

संस्कृति स्थिर र 'अपरिवर्तनिय' हुँदैन, संस्कृति परिवर्तनशील हुन्छ । संस्कृति संरचनात्मक र ऐतिहासिक रूपले भेउ पाउन नसकिने एवं अपरिभाषित 'परम्परा' मात्र होइन, संस्कृति वर्तमानमा निर्माण र पुनर्निर्माण हुँदैछ र यो प्रक्रिया राजनीति एवं अर्थतन्त्रको निर्माण तथा पुनर्निर्माणसँग गासिएको हुन्छ (२४९) भन्ने समाजशास्त्री चैतन्य मित्रको भनाई जस्तै चेपाड जातिको सामाजिक अवस्थामा परिवर्तन आइरहेको छ ।

निष्कर्ष

नेपालका सूचीकृत आदिवासी जनजातीमध्ये चेपाडलाई अतिसिमान्तकृत समुहमा राखेको छ । चेपाड जातिका मानिसहरू हिमाली रेन्जका पहाडी क्षेत्रमा बसोबास गर्दछन् । समाज परिवर्तन भइरहन्छ । परिवर्तन भएपछि मान्छेले त्यो परिवर्तनसँगै समायोजित हुनुपर्छ । परिवर्तन कुनै समुह र वर्गले सुरु गर्छन् र

अरु समुह वा वर्गले यो परिवर्तन अनुकुल बन्दै जानुपर्ने भए पनि यो जाति अन्य समुदायका मानिसको सम्पर्कमा आउन लामो समय लाग्यो । पहाडका कुनाकन्द्राहरूमा छिप्टै र जङ्गलमा जीवन बिताउँदै आएका चेपाड जातिको सभ्यताको उद्गमस्थल तिनै क्षेत्रलाई मान्नुपर्छ । त्यहीबाट विकसित भएको संस्कार र संस्कृति चेपाड जातिका मौलिक पहिचान हुन् । जसलाई जानेर वा नजानेर बचाउदै र परम्परा बनाउदै आएका छन् ।

चेपाड समुदाय जुन समयदेखि अन्य समुदायको सम्पर्कमा पुगे त्यसपछिको समाज र तिनैबाट सिकेका र अनुसरण गरेका कुराको प्रभाव परेको छ । फलत उनीहरूको कतिपय संस्कार हिन्दु धर्म परम्पराअनुसार निर्देशित भएका र कति आफ्नो छुट्टै पहिचान बोकेका मौलिक संस्कारहरूको पनि अभ्यास गर्दछन् । सामाजिक रूपमा गरिने सामाजिक संस्कृतिको संरक्षणका लागि रम्परागत सङ्गठनहरूको स्थापना भएको देखिन्छ । नेपालको अन्य क्षेत्रमा जस्तै चेपाड समाज पनि आधुनिकताबाट प्रभावित भएर अवसर र सुविधाको खोजीमा सहरी क्षेत्रमा बसाइँ सर्नेक्रम बढेको छ । समाजको आवश्यकतामा परिवर्तन हुँदा स्वभाविक रूपमा आवश्यकता सृजना र विस्थापित गर्ने आन्तरिक तथा बाह्य तत्वको मागअनुसार सांस्कृतिक अवस्थामा परिवर्तन आएको देखिन्छ ।

सन्दर्भसामग्री

- अधिकारी, सूर्यमणि (२०४६). चितवनका चेपाड जाति. *विवेक*. अंक २. वर्ष ५. चितवन : वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस ।
- अधिकारी, सूर्यमणि (२०३४). *चितवन जिल्लाका चेपाडहरू र उनीहरूको स्थानीय नेतृत्वको स्वरूप बारे एक अध्ययन*. त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संस्थान डीनको कार्यालय ।
- खत्री, प्रेमकुमार (२०६१). *नेपाली समाज र संस्कृति*. ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- गुरुड, गणेशमान (ई १९९५). *रिपोर्ट फरम अ चेपाड भिलेज (सोसाइटी, कल्चर एण्ड इकोलोजी)*. काठमाडौँ : एस. गुरुड ।
- गौतम, राजेश र थापामगर, अशोक (१९९४ ई.). *ट्राइबल इथनोग्राफी अफ नेपाल*. दिल्ली : बुक फेथ इन्डिया ।
- छैटौँ राष्ट्रिय चेपाड भेला २०६२ असोज ११ र १२ गते नारायणगढमा सम्पन्न गरी घोषणा गरिएको चितवन घोषणपत्र २०६२ ।
- ढुङ्गेल, राममणि. (२०५१). *चेपाड समुदाय र संस्कृति*. काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।
- थपलिया, भोजराज. (२०४४). *चेपाड जाति एक परिचय*. धरान : गोपाल थपलिया ।
- पाण्डेय, मधुसूदन. (२०६०). *नेपालका जनजातिहरू*. काठमाडौँ : पैरवी प्रकाशन ।
- विष्ट, डोरबहादुर. (२०६४). *सबै जातको फूलवारी* (आठौँ संस्करण). काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।
- विष्ट, डोरबहादुर (१९७२). *पिपुल अफ नेपाल*. काठमाडौँ : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- मेचीदेखि महाकाली (भाग २)*. (२०३१). काठमाडौँ : श्री ५ को सरकार, संचार मन्त्रालय, सूचना विभाग ।
- मिश्र, चैतन्य (२०६७). *बदलिँदो नेपाली समाज*. काठमाडौँ : फाइनप्रिन्ट प्रा.लि.।
- राई, एन.के. (सन् १९८५). *पिपुल अफ द स्टोन्स : द चेपाड्स अफ सेन्ट्रल नेपाल*. काठमाडौँ : सेन्टर फर नेपाल एन्ड एसियन स्टडिज ।
- लौडारी, राजेन्द्रप्रसाद. (२०४२). *शक्तिखोर गाउँ पञ्चायत न्युरेनी चितवनमा चेपाड जनजातिको एक अध्ययन*. त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र संकायमा प्रस्तुत गरिएको स्नातकोत्तर तहको शोधपत्र ।
- शर्मा, जनकलाल (२०४९). *हाम्रो समाज एक अध्ययन*. काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।
- सूचना विभाग (२०७८). *नेपाल परिचय*. काठमाडौँ : नेपाल सरकार सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय सूचना तथा प्रसारण विभाग ।
- हड्सन वि.एच.(१९४८ ई.) *अन द चेपाड एण्ड कुसुण्डा ट्रिप्स अफ नेपाल*. जर्नल अफ एशियाटिक सोसाइटी अफ वेङ्गाल भोलुम सत्र ।